

5.9. [10.00.00] ФИЛОЛОГИЯ

5.9. [10.00.00] ФИЛОЛОГИЯ

5.9. [10.00.00] PHILOLOGY

5.9.2. [10.01.03] АДАБИЁТИ ХАЛҚҲОИ ЧАҲОН
(АДАБИЁТИ ФОРС-ТОҶИК)

5.9.2. [10.01.03] ЛИТЕРАТУРА НАРОДОВ МИРА
(ПЕРСИДСКО-ТАДЖИКСКАЯ ЛИТЕРАТУРА)

5.9.2. [10.01.03] LITERATURE OF THE PEOPLES OF THE WORLD
(PERSIAN- TAJIK LITERATURE)

ТДУ 8Т1

DOI:10.51844-2077-4990-2023-2-185-194

НУФУЗИ **Мақсудзода Бадриддин**, доктори илмҳои
МАЪНАВӢ ВА ҲУНАРИИ филология профессори кафедраи таърихи
КАМОЛИ ХУҶАНДӢ БА адабиёти тоҷики Донишгоҳи миллии
АЛИШЕР НАВОӢ Тоҷикистон (Тоҷикистон, Душанбе)

ДУХОВНОЕ И **Мақсудзода Бадриддин**, доктор филологических
ТВОРЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ наук, профессор кафедры истории таджикской
КАМОЛА ХУДЖАНДИ НА литературы Таджикского национального
АЛИШЕРА НАВОИ университета (Таджикистан, Худжанд)

SPIRITUAL **Maksudzoda Badriddin**, doctor of philological
AND CREATIVE INFLUENCE sciences, professor of the Department of History of
OF KAMOL KHUJANDI ON Tajik Literature, Tajik National University
ALISHER NAVOI (Tajikistan, Dushanbe),
E-mail: maksudov-56@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: Навоӣ, Камол, ғазал, таъсир, тафовут, ошноизудӣ, тарҷума, ҳунарсоза

Мақола дар хусуси таъсири маънавӣ ва ҳунарии Камол Хуҷандӣ (ваф.1400-1401) ба Мир Низомуддин Алишер Навоӣ (1441–1501) баҳс мекунад. Бо таъя ба суханони худи Навоӣ (дар “Ҳамсат-ул-мутаҳаййирин”, “Муҳокимат-ул-луғатайн”) ва адабони ҳамасраи (мисли Хондамир дар “Мақорим-ул-ахлоқ”) муайян карда мешавад, ки ӯ аз синни хурдсолӣ дар мактаби бузурги шеърӯ адаби форсии тоҷикӣ тарбият ёфта, ҳамчун донандаи хурдбини назокатҳои шеърӣ форсӣ машҳур гаштааст. Ҳамин воқеият аст, ки Навоӣ аксари қулли осори худро дар партави адабиёти мухташами форсии тоҷикӣ эҷод кардааст. Аз ҷумла, муаллифи мақола дар сурудани ғазал таъсир доштани ашъори Камол Хуҷандиро бар ғазалиёти Навоӣ ошкор мекунад. Аксари муҳаққиқон он байти машҳури туркии Навоӣ:

Оразин ёнғач кузимдин сочилур ҳар лаҳза ёш,

Ҷйлаким пайдо булур юлдуз, ниҳон бўлғач Қуёш

ки дар як ғазалаш овардааст, тарҷумаи байти зери Камол доништаанд:

То рух напӯшӣ кай шавад аз дида ашки мо равон,

Пинҳон нагашта Офтоб ахтар намеояд бурун.

Дар мақола кӯшиши асосӣ бар он равона шудааст, ки ғалат будани ин ақида ба субут расонида шавад. Бо далелҳои маҳкам ҷой доштани умумият ва фарқҳои сатҳи ҳунарии абёти мазкури ҳар ду шоир ошкор карда мешавад. Дар ин рост бо истифода аз равиши шаклгароӣ дар меҳварҳои гуногуни забонӣ ҷой доштани дараҷаи инҳироф аз норма ва ошноизудии ҳунари кардани шоирони номбурда ва билхира тағайироти ҳунарсозаҳои абёти ин шоирон ба таври муфассал нишон дода мешавад. Аз ҷумла, тафовутҳои ҳунарсозаҳо аз нигоҳи меъмории забони шоирона (сохтори овоӣ, наҳвӣ, луғавӣ, тобишҳои маъноии калимот, орояҳои бадеӣ, нағмаи ҳуруф, оҳанги умумии нутқи бадеӣ, ҳузури отифа...) таҷзия ва таҳлил карда мешаванд. Бо ҳамин ҳунари Навоӣ дар ҷони тоза баҳшидан ба ҳунарсозаи нисбатан масдуди Камол бо мушаххас кардани фактҳо матраҳ карда мешавад. Муаллиф дурустии мавқеи худро бо овардани андешаҳои суханиносони маъруфи гузаштаву муосир тақвият бахшидааст.

Ключевые слова: Навои, Камол, газель, влияние, различие, перевод, поэтический приём.

В статье рассматривается степень духовного и поэтического влияния Камола Худжанди (ум. 1400-1401) на творческую личность Мир Низомаддина Алишера Навои (1441–1501). Из высказываний самого Навои (в “Пятерица смятенных”, “Суждения о двух языках”) и его современников (как Хондемир в “Книге благородных качеств”) исходит, что он с малых лет воспитывался богатой персидско-таджикской поэтической школой, благодаря чему прославился как уникальный знаток тонкостей персидской поэзии. Данное обстоятельство способствовало тому, что Навои большинство своих тюркоязычных сочинений создал в традициях персидско-таджикской литературы. В частности, автор статьи устанавливает наличие влияния лирики Камола Худжанди в газелях Навои. К примеру, некоторые исследователи считают, что следующий известный бейт Навои на староузбекском языке:

**Когда лик свой скрываешь от моих глаз, разольются слезы,
Подобно тому, как появляются звёзды, когда закатывается солнце,**

является переводом бейта Камола Худжанди на фарси:

**Пока ты не скрываешь свой лик, не проливаются слезы из моих глаз,
Подобно тому, как появляются звёзды после заката солнца.**

В предлагаемой статье основное внимание автора уделяется доказательству того, что отмеченное предположение является не совсем корректным. Автор, признавая существование в данных бейтах в определенной степени художественного созвучия, однако утверждает, что достоверным фактом является наличие множества тонких различий. Для этого, с использованием формалистических методов в различных языковых нюансах, рассматривается степень отклонения и “отстранение” поэтического приёма этих двух поэтов, и, наконец, подробно анализируется изменение литературности в вышеприведенных бейтах. В том числе исследуется отличие поэтических приёмов в данных бейтах с позиции архитектоники: фонетические, словарные, синтагматические отношения, смысловые оттенки слов, использование художественных фигур, аллитерации, ассоциации, отличие общей мелодики поэтического языка и т.д. Таким образом, определяется мастерство Навои в оживлении и реконструкции сравнительно замкнутой поэтической структуры бейта Камола Худжанди. Для подтверждения своих суждений автор приводит доводы известных классических и современных учёных-литературоведов.

Key words: Navoi, Kamol, ghazal, influence, difference, “estrangement”, translation, poetic device.

The article examines the degree of spiritual and poetic influence of Kamol Khujandi (d. 1400-1401) on the creative personality of Mir Nizomaddin Alisher Navoi (1441-1501). Referring to the statements of Navoi himself (in “The Five Confused”, “Judgments on Two Languages”) and his contemporaries (like Khondemir in the “Book of Noble Qualities”), it is that from an early age he was brought up by a rich Persian-Tajik poetic school, as a result of which he became famous as a unique connoisseur of the subtleties of Persian poetry. This circumstance contributed to the fact that Navoi created most of his Turkic writings in the traditions of Persian-Tajik literature. In particular, the author of the article establishes the presence of the influence of the lyrics of Kamol Khujandi in the gazels of Navoi. For example, some researchers believe that the following well-known bayt of Navoi is in the Old Uzbek language:

**When you hide your face from my eyes, tears flow,
Just like the stars appear when the sun goes down**

is a Farsi translation of Kamol Khujandi's beit:

**As long as you don't hide your face no tears fall from my eyes
Just like the stars appear after sunset.**

In the proposed article, the author focuses on proving that the mentioned assumption is not entirely correct. The author, recognizing that in these beats, although there is an artistic consonance to a certain extent, however, claims that the existence of many subtle differences is reliable facts. To do this, using formalistic methods in various linguistic nuances, the degree of deviation and “estrangement” of the poetic device of these two poets is considered, and finally, the change in literary quality in the above bayts is analyzed in detail. Among other things, the difference between poetic devices in these bayts is studied from the standpoint of architectonics: phonetic, dictionary, syntagmatic relations, semantic shades of words, the use of artistic figures, alleteration, associations, the difference in the general melody of the poetic language, etc. Thus, the mastery of Navoi in the revival and reconstruction of the relatively closed poetic structure of the beit Kamol Khujandi is determined. To confirm his judgments, the author cites the arguments of well-known classical and modern literary scholars.

Ба аҳли таҳқиқ маълум аст, ки поягузори адабиёти классикии ўзбек Мир Низомуддин Алишери Навоӣ (1441– 1501) шоири зуллисонайн буда, тавре ки худаш дар рисолаи

“Муҳокимат-ул-луғатайн”-аш изъон намудааст, дар мактаби бузурги адабиёти форсии тоҷикӣ тарбият ёфта, дар пайравӣ аз Саъдӣ, Амир Хусрави Деҳлавӣ, Хоҷа Ҳофиз, Салмони Соваҷӣ, Абдурраҳмони Ҷомӣ ва дигарон ғазал, рубой, қитъа, маснавиҳои бисёр ва як силсила осори мансур офаридааст. Навоӣ, аз ҷумла, дар ғазалсароӣ, дар қатори дигар шоирони бузурги салаф ба Камоли Хуҷандӣ (ваф. 1401) низ пайравӣ намуда, ғазалҳои зиёде, чи ба туркӣ ва чи ба форсии тоҷикӣ, сурудааст. Аммо пеш аз он ки таъсири маънавӣ ва халлоқияти адабии Камоли Хуҷандиро ба Навоӣ мавриди баррасӣ қарор диҳем, роҷеъ ба бархурдори Навоӣ аз забони форсии тоҷикӣ ва донишҳои балоғии ӯ дар баробари шеърӣ форсии тоҷикӣ каме сухан намоем.

Гарчи ба гуфтаи худи Навоӣ вай дар айёми наврасӣ фаъолияти шоириашро ба забони туркии чағатой оғоз ниҳода буд, вале ба забони форсии тоҷикӣ низ шеърҳои марғуб мегуфт, зеро забони форсӣ ва назму насри адабиёти гузашта ва замони худро ба ин забон беҳтар аз ҳар шоири дигари тоҷиктабор медонист. Дар ин бора дар “Муҳокимат-ул-луғатайн” иттилоӣ ҷолибе медиҳад ва чунин менависад: «Дар айёми ҷавонӣ беш аз 50 ҳазор байт ашъори шоирони бузурги забони форсиро дар ёд ҳифз карда будам... Ҳоло касе нест, ки забони форсиро амиқтару комилтар аз ман бидонад ва ғанову тароват ва ҳамчунин нақоиси онро нисбат ба ман бештар донанд ҳис карда тавонад» [8с.132].

Ин суханони Навоӣ хеле боварибахш садо медиҳанд ва дигар хел буданаш мумкин нест, зеро вақти бепарвоёна навиштани ин иддао шоҳидони аҳволе, ки Навоӣ тарсим мекунад, зинда буданд.

Навоӣ дар ҷои дигари “Муҳокимат-ул-луғатайн” дар бораи заковату дарку фаҳми хуби балоғати забони форсӣ ки доштааст, чунин менависад: «Беш аз сӣ сол ва қариби чиҳил сол аст, ки дар сарзамини Хуросон соҳибназарон ва шоирони ширинкалому фусаҳи воҷибулэҳтироми ин мулк ҳар маъное ки медонанд, дар сафаҳоти кутуб менигоранд ва ба довари ин фақир мегузоранд ва хоҳиш мекунанд, ки баъзе аз абётро такмил ва беҳтар намоям ва чандин эродҳои нозуке ки ман мегирифтаам, онҳо одилона қабул мекарданд ва бархе аз онҳо ки намепазируфтанд, баъдан, саҳеҳии гуфтаҳои маро дарк намуда, мувофиқат мекарданд ва аз ман мамнун мешуданд» [8,с.132].

Боз менависад: «Бисёр иттифоқ меафтод, ки бисе аз аҳли маънӣ ва хурдабинҳои шеър рӯи ашъори Анварӣ ва Салмони Соваҷӣ баҳсҳо мекарданд, аммо якдигарро қонеъ кунонида натавониста, ба ман муроҷиат мекарданд, то он ишкелҳоро баррасӣ намоям ва ҳар фикри изҳорнамудаи маро қабул мекарданд ва бо ҳамин ихтилофи назари онҳо барканор мешуд. Ҳамин гуна ҳолатҳо дар мавриди ғазалиёти Амир Шоҳӣ, Мавлоно Котибӣ, маснавиҳои Шайх Низомӣ ва Амир Хусрави Деҳлавӣ бисёр рух медод» [8,с.132].

Боз менависад: «Ҳазрати Маҳдумӣ (Ҷомӣ – Б.М.) навбара марқадаҳу, ки дар забону адаби форсӣ аз эшон пешгомтаре набуд, бисёр рисолаҳо ва ғазалу қасоиде ки эҷод мекарданд, пешнависи онҳоро аввал дар ихтиёри ин фақир мегузоштанд ва аз рӯи итминони беҳудуде ки ба ман доштанд, мегуфтанд: “Бигир ин варақҳоро ва бибин аз аввал то ба охир ва ҳар чӣ дар бораи онҳо ба хотират расид, ба ман иброз намо”. Ва ҳар чизе ки ман мегуфтаам, қабул мекарданд. Ин аз он ҳам ба субут мерасад, ки дар дохили беш аз даҳ китобашон номи ин фақирро ба некӣ ёд кардаанд» [8,133].

Аз ин ёдовариҳои худи Навоӣ пайдост, ки ӯ забони форсии дурахшоне дошта ва ҳамчунин аз донишҳои назарӣ амалии шеърӣ форсии тоҷикӣ нек бархурдор будааст.

Ғайр аз инҳо, Навоӣ дар мақолаи аввали “Хамсат-ул-мутаҳаййирин” қиссаи ҷолиберо нақл мекунад, ки мазмуни асосии он чунин аст:

Шабе дар маҷлиси бузургон ҳузур доштам ва Мутаҳҳари Удӣ, сарояндаи маъруф, як ғазали Ҳасани Деҳлавиро бо матлаи “Зиҳӣ, дарунаи дилро замон-замон ба ту майле, – Марав, ки меравад инак зи нуки ҳар мижа сайле” мехонд ва чун ба байти зер расид:

*Мисоли қатраи борон сиришки ман ҳама дур (р) шуд,
Чунин диҳад асар, оре, тулӯи чун ту Суҳайле*

Баъзе аз аҳли маҷлис ба муғаннӣ эътироз карданд, ки “сиришки ман ҳама дур(р) шуд” махон, балки “сиришки ман ҳама хун шуд” бихон, зеро “дур(р) шуд” ғалат ва бемаъност. Раиси маҷлис низ бо онҳо мувофиқат кард. Ман аз аввали мубоҳиса сокит менишастам. Ҳозирин ба ман гуфтанд: “Шумо чаро дар ин бора изҳори назар намекунед?”. Ман гуфтаам: “Ҳоло, ки ақидаи маро хостед бифаҳмед, мегӯям ки ҳамон тавре ки сароянда хонд – “сиришки ман ҳама дур(р) шуд”, саҳеҳ аст ва чунин бояд.

Аҳли маҷлис ҳамагӣ ғавғо бардоштанд, ки ин ғалат аст. Ман гуфтам: “Чун шумо ҳама як тарафеду мани танҳо як тараф, барои исботи иддаои худ очизам, барои мо аз берун ҳакам лозим аст, то тарафери тасдиқ кунад”. Қарор шуд, ки танҳо Мавлоно Ҷомӣ метавонанд довар бошанд, зеро имрӯз Мавлоно Ҷомӣ дар фанни адабу шеър мусаллами кул аст. Ман матлабро навишта аз назари ҳозирин гузаронидам ва ба хидмати эшон фиристодем. Он ҳазрат дар ҷавоб фақат ин мисраъро нигошта ҳамроҳи ҳамон қосид ба маҷлис фиристода буданд:

“Сухан дур(р) асту тааллуқ ба гӯиши шаҳ дорад”.

Ҷамоат мулзам шуданд ва анфоси қудсии ҳазрати Махдумӣ мояи сарбаландии ин фақир шуд [10,с.25-26].

Баъдан, Навоӣ суҳане мегӯяд, ки онро айнан иқтибос мекунем: “То ҳол ин навъ ҷавоби мухтасару муфид барои ҳеч суоле дида ва шунда нашудааст. Фардои он шаб ин қазия шуҳрат ёфтаву нуқли маҷолис гардид” [10,с.26].

Тавре мебинем, Навоӣ дар ин гузориши худ Мавлоно Ҷомиро меситояд, ки то ҳол ҳеч кас ба ягон суоле чунин ҷавоби мӯҷазу коромад ва қонъкунандаро, ки эшон иншо кардаанд, нанавиштааст ва рӯзи дигар ин посухи ғавқулодаи Ҷомӣ дар Ҳирот нуқли маҳфилҳо шудааст.

Навоӣ дар “Ҳамсат-ул-мутаҳаййирин” бо ҳамин матлаби мазкурро хатм намуда, ба мавзӯи тамоман дигаре мегузарад. Яъне, дар тавзеҳи он чизе намегӯяд.

Аммо, инчониб, вақте бо ин мисраъ рӯ ба рӯ шудам, онро ошно дарёфтам ва ба девони Камоли Ҳуҷандӣ муроҷиат намудам ва аз рӯи қофия зуд аз як ғазали Камол онро пайдо кардам. Ғазали Камол бо чунин матлаъ шурӯъ мешавад:

Рухе чунин, ки ту дорӣ, кадом маҳ дорад?

Худо ҳамеша зи чаши бадат ниғаҳ дорад! [7,с.131].

Ва дар мақтаи ҳамин ғазал мегӯяд:

Камол, фаҳми суҳан нест дар гадотабъон,

Сухан дур(р) асту тааллуқ ба гӯиши шаҳ дорад (ҳамон ҷо).

Аз ин ҷо маълум мешавад, ки ҷавоби Мавлоно Ҷомӣ баргирифташуда аз ин ғазали Камоли Ҳуҷандист. Албатта, дар посухи худ Ҷомӣ мисраи аввали байти ғазали Камолро, ки таъризомез аст ва метавонист ба иззати нафси аҳли маҷлис бирасад, зикрашро раво надидаву аз он сарфи назар кардааст.

Муроди мо аз ин навиштаҳо ин аст, ки он суҳаншиносон (албатта ба истиснои Ҷомӣ) аз муаллифи аслии он мисраъ оғаҳ набудаанд, дар акси ҳол Навоӣ ҳатман мегуфт, ки ҳазрати Ҷомӣ посухи худро бо як мисраи Камоли Ҳуҷандӣ адо кардаанд. Аммо ин ҷо нуқтаи муҳимми дигари гуфтани он аст, ки назари Навоӣ бо назари Камол таворуд доштааст ва қазияи мазкур андозаи васеъу умқи нигоҳи муҳаққиқонаи Навоиро дар суҳаншиносии форсӣ ба субут мерасонад.

Дар “Мақорим-ул-ахлоқ”-и Хондамир факти ҷолибе роҷеъ ба як шеъри туркии Навоӣ оварда шудааст. Ин он аст, ки Навоӣ дар авони наврасии худ дар ҳузури Мавлоно Лутфӣ ғазали туркие бо матлаъи зер сурудааст:

Оразин ёнғач кузимдин сочилур ҳар лаҳза ёш,

Ўйлаким пайдо булур юлдуз, ниҳон бўлғач Қуёш.

Вақте ин ғазалро устои Навоӣ (дар туркисароияш) Мавлоно Лутфӣ мешунавад, сари шӯру шавқ омада, иброз медорад, ки «валлаҳ, ки агар муяссар шудӣ, даҳ-дувоздаҳ ҳазор байти туркию форсии худро ба ин ғазал бадал мекардам ва ҳусули ин муомиларо фувзе (фатҳе – Б.М.) азим мешумурдам» [16,с.69-70].

Яъне, Лутфӣ ҳозир будани худро дар мавриди бо ҳамин ғазали Навоӣ иваз кардани ҳамаи офаридаҳои адабиаш ва агар чунин воқеъ шавад, аз он хурсанд гаштанаширо иброз доштааст.

Вале, агар нек биандешем, ба назар чунин хоҳад расид, ки матлаъи ин ғазали машҳури Навоӣ як навъ тарҷумаи туркии байти зери Камоли Ҳуҷандист:

То рух напӯшӣ кай шавад аз дида ашқи мо равон?

Пинҳон нагашта Офтоб, ахтар намеояд бурун [7,с.332].

Яъне, вақте рухатро аз мо мепӯшӣ, аз дидагони мо ашқ ҷорӣ мешавад, тавре ки Офтоб пинҳон шавад, ситораҳо намоён мешаванд.

Агар дурусттар диққат кунем, ин байти Камол ҳунарсозаи аҷиб дорад. Дар он, пеш аз ҳама, тамсил дида мешавад. Балоғиёни гузаштаи мо онро “тамсил” хондаанд, аммо Муҳаммадризо

Шафеи Кадканӣ ин чинси санъатро дақиқтар намуда, “услуги муодила” [4,с.158] номидааст. Дар таърихи ғазалсароии форсии тоҷикӣ Камоли Хуҷандӣ яке аз пешоҳангонест, ки дар ин шеър ва соири ғазалҳояш аз чунин ороияи ҷолиби бадеӣ гаҳ-гоҳе истифода кардааст ва он мадҳалест ба сабки исфаҳонӣ ё ҳиндӣ. Аз ин бигзарему девонҳои шоирони пешинамонро варақгардон кунем, хоҳем дид, ки эшон бисёр мавридҳо дар ашъори худ руҳи маъшуқро ба Офтоб ва ашкро ба ситора ташбеҳ кардаанд. Чунончи, Авҳадии Мароғай (тав. 1271) қабл аз Камол гуфтааст:

*Чора ба чуз сабр нест, к-он руҳи чун Офтоб
Дил бирабояд, магар дида бидӯзад лабиб [1,с.94].*

Ҳамин шоир дар як ғазали дигараш рухро ба Офтоб ва ашкро ба ситора чунин ташбеҳ кардааст:

*Ба ҳасрат руҳи чун Офтобат андар субҳ
Ситора гардаду аз чаҳми осмон бичақад [1,с.176].*

Шайх Аттор (фав. 1221) дар як ғазалаш аз вожағони Хуршеду ситора чунин ҳунарсоза офаридааст:

*Шавқи рӯиш чу рӯи нур аз ашк
Рӯи Хуршед нурситора кунад [2,с.252].*

Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ (1207-1273) низ дар ғазале дар назди руҳи офтобмисоли маъшуқи азали ҳеч будани равшании чароғҳоро ин тавр ба тасвир овардааст:

*Чу ҷамоли ӯ битобад, чӣ бувад ҷамоли хубон,
Ки руҳи чу Офтобаи бикӯшад чароғҳоро [12,с.110].*

Саъдӣ (ваф. 1292) низ дар ғазале руҳи маъшуқро ба Офтоб ва ашқи ошиқро ба ситораҳои бурҷи Парвин монанд кардааст:

*То туро дидам, ки дорӣ сунбула бар Офтоб,
Осмон ҳайрон бимонд аз ашқи чун Парвини ман [13,с.835].*

Пештар аз ҳамаи ин шоирон ҳақим Фирдавсӣ (940-1020) ҳолати табиӣ бо дамидани субҳ (баромадани Офтоб) пинҳон шудани ситорагонро дар “Шоҳнома” чунин ба тасвир кашидааст:

*Чу аз кӯҳсорон сапеда дамид,
Фурӯғи ситора бишуд нопадид [15,с.187].*

Чунин мисолҳоро аз ашъори шоирони қабл аз Камол бисёр овардан мумкин аст. Умумияти ҳамаи ин тасвирҳои шоирон, аз ҷумла тасвири Камолу Навоӣ дар дидорӣ будани онҳост, чаро ки дар сохтори онҳо “Офтоб”, “ашк” ва “ситора” дар рабту таносуб бо дигар калимаҳо ва унсурҳои бадеӣ ҳузури асосӣ доранд. Аммо касе, ки дар сохтори ҳунарии байти худ бори нахуст руҳи маъшуқро ба Офтоб ва ашқи ошиқро ба ситора ташбеҳ карда бошад, албатта, ин мушаххаса аз ибдоёти шоирӣ ӯ шинохта мешавад ва ҳар шоири дигаре, ки дар бофти шеъраш шакли онро тағйир дода бошад, ҳамчунин аз навоари ӯ маҳсуб хоҳад шуд. Аммо агар дар шеъри дигарон он такрор шавад, аз чизҳои мурдаву мубтазил ба назар хоҳад расид. Вале Камолу Хуҷандиро мебинем, ки бо қудрати ҳаёли халлоқи худ тасвирҳои такрорӣ ва ба қавли формалистони рус ҳунарсозаҳои то андозае масдуду қуҳнаи шоирони гузаштаро хостааст бо инҳироф аз норма дар ҳавзаӣ наҳвӣ ва вожагонӣ “вайрон” кунад ва онҳоро боз намуда, ҷони тозаву таровати нав бибахшад. Дар воқеъ, Камол дар байти боло ба сурати қолабии ташбеҳоти қаблӣ тасарруф намуда, бо усули ошноизудой ҳунарсозаи барои хонанда ошнову шинохташуда ва аз ин рӯ, аз ҷиҳати ҷамолшиносӣ то андозае беарзишшударо зебоии отифии дигар ва арзишу низоми нав ато намудааст. Ба иборати дигар, Камол ба қавли Соиб “ҳусни ғарибу маънии бегона” [14,с.525], яъне, сохтори ҳунарии комилан бозеро халқ кардааст. Аслан, ҳуди Камол ҳам, ки дар ашъораш сифати моҳиятии суҳанаширо борҳо ба “ғаробат” меситояд, ҳамин гуна ҳунарсозаҳои боз ва шуқуфонаширо дар назар дорад. Дар натиҷа, хонанда аз он ширинии дигарро эҳсос мекунад ва лаззати дигар мегирад. Унсурӣ созандаи байти маъшуқи Камол услуги муодила аст ва ташбеҳоти “руҳ ба Офтоб” ва “ашк ба ситора” дар дохили услуги муодила қарор доранд ва ин ҷиҳат ба шеърӣ он фаъоли ва ҳусни нав бахшидааст. Яъне, шоир ҳолати равонии худро ба таври ҷудоғона дар мисраи аввал ба таври таъкид баён кардааст ва барои исботи иттиҳоди худ мисолашро ба сурати алоҳида дар мисраи сонӣ ҷо дода, ки яке муодили дигаре шудаанд.

Акнун бармегардем ба он байти туркии Навой (“Оразин ёпғач...”) ки пештар дар боло оварда будем. Навой, албатта, онро дар замина ё мабнои ҳамон байти Камоли Хучандӣ сурудааст, ки таҳлилаш намудем.

Дар бораи таърихи мавзӯ метавон гуфт, ки бори аввал адабиётшиноси ўзбек Ҳакимҷон Ҳомидӣ дар охири пешгуфтори худ бар нашри ўзбекии девони Камоли Хучандӣ (дар тарҷумаи М. Васфӣ) байтҳои Камоли Навоиро, ки дар ин мақола мавриди назари мост, оварда, фақат чунин навиштааст: “Навой аз ҳамин байти Камол илҳом гирифта байти худро сурудааст” [6,с.16]. Ҳ. Ҳомидӣ, мутаассифона, дар шарҳи ин ақидааш чизе нанавиштааст. Баъзеи дигар муҳаққиқон байти Навоиро тарҷумаи байти Камол донистаанд.3 Мо ин ҷо бо таҳлилу таҳқиқи густарда назари худро иброз менамоем.

Инсоф ин аст, ки гарчи маънии байти Навой шабеҳи маънии байти Камол аст, онро тарҷума шуморидан нашоёд. Агар онро ба тоҷикӣ баргардони таҳтуллафзӣ намоем, чунин мешавад: “Оразатро (рухатро) аз чашми ман пӯшонӣ, ҳар лаҳза ашқҳоям метарованд, – Мисли он ки пайдо мешаванд ситораҳо, агар пинҳон шавад Офтоб”.

Ба назари мо дар забони туркии чағатой ин байт шеърӣ асил асту обурангу низоми устувори дигаре дорад, вагарна Лутфӣ, ки худаш дар сурудани ғазалҳои туркӣ асосан ба ғазалиёти Камоли Хучандӣ пайравӣ мекарду ҳамчунин ба забони форсии тоҷикӣ низ шеър мегуфт, ин қадар аз ширинии байти Навой лаззат бурда, мафтуну шефтаи он намешуд.

Суоле пеш меояд, ки тавфиқи Навой дар сурудани ин байт дар чист? Бояд гуфт, ки гарчи тақобули “пинҳон шудан” ва “бурун шудан” дар ҳар ду байт ҳаст, аммо бофту сохтори шеърӣ Навой гунаи дигар дорад. Аввалан, тавре маълум аст, забонаш туркист ва сохти калимот ва оҳанги онҳо аз форсӣ фарқ мекунад, сониян, вазни он аз вазни байти Камол тафовут дорад. Аз онӣ Камол дар баҳри Раҷазӣ мусаммани солим: мустафъилун-мустафъилун-мустафъилун-мустафъилун (– – V – / – – V – / – – V – / – – V –), аммо аз Навой баҳри Рамали мусаммани маҳзӯф: фоилотун-фоилотун-фоилотун-фоилун (– V – – / – V – – / – V – – / – V –) аст. Байти Камол аз 16 калима иборат аст, байти Навой аз 14 калима. Ҳар ду мисраи Камол бо овози ҳамсадо шурӯъ мешавад, вале ҳар ду мисраи Навой бо садонок оғоз мегирад. Чунин фарқҳо дар меъморӣ (архитектоникаи) шеър нақши муҳим доранд. Аз чашмандози наҳвӣ дар мисраи аввали байти Камол ҷумлаи пайрави замон (То рух намӯшӣ) ошкор аст ва тобиши шартӣ ҳам дорад, вале дар мисраи аввали байти Навой ҷумлаи пайрави сабаб (Оразин ёпғач кузимдин) дида мешавад. Мисраи аввали Камол ҷумлаи саволии таъкидӣ (риторикӣ), вале мисраи аввали Навой ҷумлаи хабарист. Дар байти Камол аз орояҳои бадеӣ, тавре ки пештар гуфтем, услуби муодила ҳаст, аммо дар байти Навой ташбеҳи мураккабро мебинем – мисраи аввал пурра мушаббаҳ ва мисраи дуюм пурра мушаббаҳбихӣ. Ба маънои байти Навой таваҷҷуҳ кунем, дар он мотиви ғаму ҳасрат аз дастнорасии маъшӯқ ба забони туркӣ хеле муассир баён шудааст. Аммо баҳри Раҷаз, ки Камол истифода кардааст, аслан барои ифодаи мазмуни тарабангез ва оҳанги шӯҳ мувофиқ аст, на барои баёни ғаму ҳасрати ошиқона. Нубуғи Навой дар он зоҳир мешавад, ки дар ғазали худаш вазни онро ба ҷониби мутобиқат бо маънии он тағйир додааст ва баҳри Рамал ҷиҳати ифодаи пурталотуми ҳасрати ошиқона сад дар сад мувофиқат мекунад. Бар замми ин, дар ҳунарсозаи Навой нағмаи ҳуруф (аллитератсия) /о, з, й, ш, ғ, р/ ва махсусан овозҳои “о”, “й”. “ғ” оҳанги ҳазини шеърро қувват дода, сабаби таъсириҳои байт шудааст. Ба қавли формалисти рус Борис Эйхенбаум “дар шеър мусиқӣ фармонравои аслист ва маънӣ ба мусиқӣ тобеъият дорад” [18,с.401].

Дуруст аст, ки Навой таҷрибаи шеърӣ Камолро, ки қабл аз вай аст, пеши чашм дошта, вале сохтори шаклии онро тағйир додааст. Дар натиҷа, байте падида омадааст бо ҳунарсозаи тоза ва бозест, ки рӯбарӯи хонандаи туркизабон олами бениҳояти тахайюл ва таъвилро мекушоёд. Яъне, имтиёзи ҷамолшиносӣ, ки меъёри аслии ҳамаи ҳунароҳо ва аз ҷумла шеър аст, ин ҷо кори худро кардааст. Биноан, дар забони туркӣ воқеан ин сурудаи Навой шоҳбайт аст, ба ҳамин сабаб дар ғазали ӯ он ҳамчун матлаъ омадааст, дар сурате ки байти Камол байти сеюми як ғазали ӯст бо матлаъи “Омад даруни дил ғамат, дигар намеояд бурун. – Савдои ин зулфи сияҳ аз сар намеояд бурун” [7,с.332].

Шафеъии Кадканӣ дар китобаш “Растохези калимот” менависад, ки «дар маънишиносии муосир ҳар сурате бо камтарин тағйире маънии қаблашро аз даст медиҳад» [4,с.127].

Пас, Навой бо тағйир додани сохтори мусиқӣ, наҳвӣ ва ҳавзаи калимот маънии байти худро дигар кардааст ва чашмандози мазкур эҳсосоти отифиро бештар бармеангезад.

Шеърятти байти Навой боз дар он аст, ки бо миқдори андаки калимоти марбути ҳам, воҳиди сохторие офарида, ки қодир аст, маънои хеле фарохро ба эҳсосоти хонандагон ба таври гуногун бирасонад. Аз ин ҷиҳат метавон гуфт, ки Навой дар ин шеър ва дигар ғазалҳои туркиаш ҳамон кореро анҷом додааст, ки Ҳофиз дар шеъри форсӣ бо маҳорати ҳайратовари худ сомон дода, ҳунарсозаҳои нисбатан ғайрифайзоли ашъори гузаштагонро ғайрӣ ва зинда кардааст. Худи Камолӣ Хуҷандӣ ҳам, аксар вақт, шабеҳи кори Ҳофизро кардааст. Чунончи, Шайх Аттор дар як ғазалаш байти зеро дорад:

*Ман зи шавқат чу шамъ мегирям,
Ту зи ашқам чу субҳ механдӣ [2, с. 501].*

Бибинед, ки Камол ин ҳунарсозаи Атторро ба тариқи ошноизудой ҷӣ гуна коркарди мучаддади ҳунари намуда, ба он ҷони тоза бахшидааст:

*Ту ҳамчун субҳ механдию ман чун шамъ мегирям,
Намедонӣ, ки ин ҳолат ман аз сӯзи дарун дорам [7, с. 275].*

Ин байти Камол гарчи дар заминаи байти мазкури Аттор падида омадааст, аммо бофти куллии ҳунарсозаи Камол дар меҳварҳои мусиқӣ, наҳвӣ, таносуби калимот ва ғайра тамоман нав аст. Дар ин амали ошноизудой, махсусан иловаи моҳиронаву тозаии ҷумлаи отифии “ман аз сӯзи дарун дорам” шоир ҳолати ҳаҷри ошиқонаи худро бо “риштаи сӯхтаистода андаруни шамъ” рабт дода, аз нигоҳи ҷамолшиносӣ ҳунарсозаи худро дар воқеъ пуррангу тааҷҷубзо кардааст. Ё бо ин амали эҷодӣ эҳсоси хонандаро ба таври дигар ангезиш дода, рӯҳияи ўро шукуфон мекунад, зеро ин байтро шоир дар ҳолати мутағаййир аз рӯҳияи Аттор гуфтааст.

Алишер Навой низ шеъри худро дар замонӣ макон ва шароити рӯҳию равонии дигаре дар тафовут аз шароити рӯҳию равонии Камол эҷод карда ва муҳимтар аз ҳама воқеияти ҳоли худро аз равшанӣ забони худаш дидааст. Дар ин мавзӯ ҳамоно Шафеии Кадканӣ ақидаи ҷолибе дорад. Ба қавли ў «шеър мутаалиқ ба забон аст, на мутааллиқ ба ҷаҳон. Махсусан, шеъри ғиноӣ чизест, ки қобили тарҷума нест. Он шеъре, ки тарҷума мешавад, бояд дар шеърятташ шакл кард» [5, с. 128]. Адабпазӯҳи рус Е.В.Баевская низ муътақид аст, ки “ҳангоми тарҷума тарҳи бадеии муаллиф комилан хароб мешавад ва назди хонанда чизе аз моли асл боқӣ нахоҳад монд» [3, с. 19].

Суханшиноси асримиёнагии араб Ҷоҳиз Амр ибни Баҳр (ваф. 868 м.)-ро ҳам ақида бар он буда, ки шеър тарҷумашаванда нест, зеро дар тарҷума “нуктаи тааҷҷуббарангезӣ ва ҳусни он” аз миён меравад ва вазнаш ҳам ботил мешавад [17] 4. Чунин ақидаи донишмандон роҷеъ ба тарҷума ба он байти туркии Навой ҳам бастагӣ дорад. Дар ин ростӣ боз метавон илова кард, ки дар байти Навой “матни пинҳон”-и ҳамон байти Камол ҷой дорад ва онро Навой дар сатҳи баланди ҳунари дар забони модарии худ бозсозӣ намудааст.

Шафеии Кадканӣ дар иртиботи “матни пинҳон” ақидаи сазовори тавачҷуҳ баён доштааст. Ё менависад: «Тамоми халлоқиятҳои адабии таърихи башар саршор аз матни пинҳон аст. Ҳамаи осори бузургони мо дар ҳар сафҳаву сатр мисдоқи матни пинҳонанд. Дар Ғарб, зоҳиран, ин гуна мушобеҳатҳоро айб медонистанду медонанд, вале дар урфи фарҳанги мо зуҳури матни пинҳон барои як шоҳкор ҳеч айб шумурда намешавад. Асаре, ки навъе матни пинҳон надошта бошад, пеш аз худованди худ хоҳад мурд ва ба душворӣ метавон унвони асари ҳунари бар он итлоқ кард» [5, с. 128].

Мунтақиди амрикоӣю британи Томас Стернз Элиот ҳам гуфтааст, ки «шоири хом тақлид мекунад ва шоири пухта мерабояд» [5, с. 131].

Ва ин рабудан, агар ҳунармандона бошад, дар миёни бузургони мо амри зишт талаққӣ намешуд. Нуктаи муҳимме, ки Шамси Қайси Розӣ дар “Ал-Муъҷам” роҷеъ ба сирқат баён дошта, ба тасдиқи чунин ақида кор мекунад: Агар шоири дувум сурати некӯтару азбтар ба ҳарфи шоири пешин бидиҳад, маъно мулки ў хоҳад шуд ва барои шоири қаблӣ танҳо фазли собиқӣ боқӣ мемонад» [11, С. 468-469].

Албатта, ин доварии Шамси Қайс дуруст аст, зеро агар ин ҳақиқат намебуд, такомули адабӣ ҳам ҳеч гоҳ ба вучуд намеомад.

Аз ин баррасиҳо метавон натиҷа гирифт, ки Алишери Навой, ин шоири бузурги зуллисонайн, аз он байти Камолӣ Хуҷандӣ сеҳрофарин баҳраи халлоқона бардошта, бо гузидани вожаҳо, тағйир додани меҳвари наҳвӣ ва умуман меъмории мусиқии забон онро инсичом бахшида, имкони эҳсоси ҳарчи бештари чизҳоро тавассути “нишон додан” фарох кардааст.

Гузашта аз ин, метавон гуфт, ки Навоӣ дар тамоми ашъори форсӣ ва махсусан дар сурудани шеъри туркиаш аз бузургони шеъру адаби форсии тоҷикӣ тасарруфи ҳунари намуда ва онҳоро дар коргоҳи халлоқи худ кор карда, ба сурати дилхоҳаш даровардааст. Фақат онҳоро бо таҳқиқи олимона ошқору бармало ва расидагӣ қардан кори суҳаншиносони асили оянда аст.

Тавзеҳот

1. Иқтибосоте, ки аз “Муҳокимат-ул-луғатайн” оварда, мешавад, тарҷумааш аз матни русии ин рисола ба қалами муаллифи ин сутур аст.
2. Ин ҷо, албатта, устодаш Абдурраҳмони Ҷомӣ (1414-1492) мустасно, зеро замоне, ки Навоӣ “Муҳокимат-ул-луғатайн”-ро таълиф мекард (соли 905/1500), Ҷомӣ дар қайди ҳаёт набуд.
3. Муҳаққиқи ўзбек М.Сулаймонов дар иртиботи ин мавзӯ нависти, ки дар гузашта шоири туркигӯи номаъруфе буда бо номи Ҳофизӣ Хоразмӣ ва ӯ дар соли 1435 зинда будааст ва нусхаи ягонаи девони ӯ дар соли 1975 дар Ҳиндустон ба даст омадааст. М.Сулаймонов қайд мекунад, ки дар як ғазали шоири охируззикр байте шабеҳ ба байти Навоӣ (Оразин ёпғач...) ҳафт ва он ин аст:

*Бас ажабдур кўзларим ёши юзунг кўрган аро,
Чун бўлур истора пинҳон, бўлса пайдо Офтоб.*

(тарҷумаи таҳтуллафзии ин байт ба тоҷикӣ чунин садо медиҳад: Ашк дар чашмам гаҳи дидори рӯят бас аҷаб, - Мешавад пинҳон ситора, шуд чу пайдо Офтоб). Баъдан, муҳаққиқи мазкур фикреро пеш меронад, ки Ҳофизӣ Хоразмӣ бо таъсирпазирӣ аз Камол ин байтро гуфтааст, аммо Навоӣ, ба фикри ӯ, байти худро бо таъсири Ҳофизӣ Хоразмӣ эҷод кардааст (Сулаймонов М. Бас ажабдур кўзларим ёши // Филология ва замонавӣ педагогика технологиялар. Обиджон Каримовнинг 60 йиллигига бағшланган тўплам. – Намангон, 2016. – 45-49 бет. – 47 бет).

Ин пешниҳод қобили қабул нест. Ба фикри мо ҳам Навоӣ ва ҳам Ҳофизӣ Хоразмӣ бо таъсири байти Камол абёти худро сурудаанд. Фақат ҳунарсозаи байти Ҳофизӣ Хоразмӣ аз нигоҳи шеърият нисбат ба байти Навоӣ хеле заифтар аст. Ба фикри мо Навоӣ шоиреро бо номи Ҳофизӣ Хоразмӣ намешинохт, вагарна дар бораи ин шоири туркигӯӣ ҳатман дар “Маҷолис-ун-нафоис” ё “Насоим-ул-муҳаббат” чизе менавишт. Ҳол он ки роҷеъ ба ин шоир зикре надорад. Аҷаб дар ин аст, ки М.Сулаймонов дар ҳайрат монда, ки чаро Навоӣ дар тазкираи “Маҷолис-ун-нафоис” дар бораи Рӯдакӣ ва Юсуф Хос Ҳоҷиб (Юсуфи Балосоғунӣ /асри XI/ дар назар аст) барин шоирони бузург иттилое ироа накардааст. Ин муҳаққиқ нафаҳмидааст, ки “Маҷолис-ун-нафоис”-и Навоӣ тазкираи умумӣ набуда, балки асрӣ аст ва аз ин рӯ, дар бораи шоирони фавқуззикр иттилоъ наовардани Навоӣ табиист ва ҷои ҳайрат буда наметавонад.

4. Барои саҳеҳии ин иддаои донишмандон метавон тарҷумаи туркии пораи ғазалеро аз Камоли Хучандӣ намуна овард:

*Ёр гуфт: «Аз ғайри мо нӯшон назар! Гуфтам: «Ба чашм»
В-он гаҳе дуздида бар мо менигар! Гуфтам: «Ба чашм»...
Гуфт: «Агар сар дар биёбони ғамам хоҳӣ ниҳод,
Ташнагонро муждае аз мо бибар! Гуфтам: «Ба чашм».*

Байти мазкурро Ҳ. Ҳомидӣ чунин ба туркӣ тарҷума кардааст:

*Ёр дидики: Мендан бўлак кишига қарамайсан! Хӯш бўлади,
кўз устида, дедим,
Сўнгра менга ҳам яширинча қарайсан, дедӣ. Жоним билан,
кўз устида, дедим [6,с.10].*

Байти дуҷуми онро тарҷумони дигари ўзбек Э.Очилов чунин тарҷума кард:

*Ёр дедики: Агар ғамим биёбонига бошингни олиб кетмоқчи бўлсанг,
Биздан у ердаги ташналарга хушхабар олиб бор деди, кўз устига дедим.*

Ин тарҷумаҳоро шеъри саҳеҳ шуморидан нашоҷад, зеро дар он ҳамаи назокату латофату шеърият ва муҳимтар аз ҳама нерӯи тааҷҷуббарангезии суҳани Камол аз миён рафтааст. Дар байти Камол ифодаҳои шоиронаи “дуздида нигоҳ қардан” ва “Гуфтам: Ба чашм” ҳафт, ки ба забони дигар қобили тарҷума нестанд. Худи таркиби “Ба чашм” дар ин шеър, ки радиф ҳам аст, таҷнис дорад ва дар байти дувум ҳадди ақал дорои се маъно. Маънои аввал: “Итоат”, яъне, “ҳатман мерасонам”. Маънои сонӣ: “Он ташнагони биёбони ғамро аз чашми гирёнам об медиҳам”. Маънои солис: Ин ҷо бо қаринаи “мужда”, яъне, хабари хуш, “ин муждаро, ки башорат аз васл дорад, ба он ташнагон бо ашки шодӣ мерасонам”. Ба назари мо ҳамин шеърияти баланди байти мавриди назари Камол аст, ки ба қавли Давлатшоҳи Самарқандӣ,

Ҳофиз онро хонда ба риққат омадааст ва гуфтааст: “Машраби ин бузургвор олі ва суханаш соф аст”. Чунин мисолҳоро бисёр овардан мумкин аст.

ПАЙНАВИШТ:

1. Авҳадӣ, Исфаҳонӣ маъруф ба Мароғӣ. Куллиёт. Бо тасҳеҳу муқобила ва муқаддимаи Саъид Нафисӣ. – Теҳрон: Амири кабир, 1340 ш. – 692 с.
2. Аттор, Фаридуддини Нишопурӣ. Девон. Бо тасҳеҳу муқобила ва муқаддимаи Саъид Нафисӣ. – Теҳрон: Интишороти Китобхонаи Саной 1339. – 555 саҳ.
3. Баевская, Е.В. «Ворон» Эдгара. По: Бодлер и Малларме // Шаги/Steps. Т. 6. № 3, 2020. – С.18-27.
4. Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафеъӣ. Растохези калимот. – Теҳрон: Сухан, чопи саввум, 1391 ш.
5. Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафеъӣ. Тарҷуманопазирии шеър // Ин кимиёи ҳастӣ. – Табрез: Ойдин, 1385 ш. – Саҳ. 125-133.
6. Камол, Хужандӣ. Девон. Ҳ. Ҳомидӣ бош сӯзӣ. Ёзбек тилига М.Васфӣ таржимаси. – Тошканд, 1962.
7. Камол, Хужандӣ. Девон. Ба тасҳеҳи Азизи Давлатободӣ ва муқаддимаи Алиасғари Шеърдӯст, чопи аввал. – Табрез: Маҷмааи бузургдошти Камол Хужандӣ, 1375 ш. – 480 саҳ.
8. Навои, Мир Алишер. Суждение о двух языков (перевод А.Малеховой) // Сочинения. В 10 томах. – Т. 10. – Ташкент: Фан, 1970. – С.105-139.
9. Навоӣ, Алишер. Фароиб ус-сиғар // Мукамал асарлар тўплами. 20 томлик. – Учинчи том. – Тошкент: Фан, 1988.
10. Навоӣ, Мир Алишер. Хамсат-ул-мутаҳаййирин. Тарҷумаи Муҳаммади Нахчувонӣ (1320 ш.). Таҳия, тасҳеҳ ва тавзеҳи М. Низомӣ. – Душанбе: ҶДММ “Абдурахмон-Р”, 2021.
11. Розӣ, Шамси Қайс. Ал-муъҷам фӣ маойири ашъор-ил Аҷам. Ба тасҳеҳи Муҳаммади Қазвинӣ ва тасҳеҳи мучаддади Мударрисӣ Равзавӣ ва Сирусӣ Шамисо. – Теҳрон: Илм, 1388 ш.
12. Румӣ, Мавлоно Ҷалолуддин. Куллиёти Шамси Табрезӣ. Ба кӯшиши Бадёуззамони Фурӯзонфар. – Теҳрон: Амири кабир, чопи 14-ум, 1376 ш.
13. Саъдӣ, Муслихуддини Шерозӣ. Куллиёт. Ба тасҳеҳи Муҳаммадалии Фурӯғӣ. – Теҳрон: Ҳермес, чопи аввал, 1385 ш.
14. Соиб, Табрезӣ. Куллиёт. /чопи сангӣ/. – Калкатта: Нувал Кишур, 1906. – 716 саҳ.
15. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. – Ҷ. 6. Таҳияи матн ва луғоту тавзеҳот аз К. Айнӣ ва З. Ахрорӣ. – Душанбе: Адиб, 2008. – 480 саҳ.
16. Хондамир, Ғиёсуддин ибни Ҳумомуддин. Макорим-ул-ахлоқ. Муқаддима, тасҳеҳ ва таҳқиқи Муҳаммадақбари Ашиқ. – Теҳрон: Оинаи мерос. – Чопи аввал, 1378 ш.
17. Ҷоҳиз, Амр ибн Баҳр. Китоб-ал-ҳаявон. www.iamatranlator.org Ин сомона рӯзи 18 феввали соли 2022, соати 16.00 дида шуд.
18. Эйхенбаум Б. М. Мелодика русского лирического стиха // Эйхенбаум Б.М. О поэзии. – Л.: Советский писателӣ, 1969. – С. 327-511.

REFERENCES:

1. Avhadi, Isfahani known as Maroghi. Kulliyot. With corrections and introduction by Saeed Nafisi. - Tehran: Amir Kabir, 1340. - 692 p.
2. Attar, Fariduddin Nishopuri. Devon. With corrections and introduction by Saeed Nafisi. - Tehran: Publications of Sana'i Library 1339. - 555 p.
3. Baevskaya E.V. The Raven by Edgar Allan Poe: Baudelaire and Mallarmé // Steps. Volume 6.- No. 3.- 2020. - P.18-27.
4. Kadkani, Mohammadreza Shafe'i. The arrangement of words.-Tehran: Sukhan, third edition, 1391.
5. Kadkani, Mohammadreza Shafe'i. The untranslatability of poetry // This is the chemistry of being. - Tabrez: Oydin, 1385 sh. - P. 125-133.
7. Kamal, Khujandi. Devon. Edited by Aziz Davlatabadi and introduction by Aliasghar Sheerdoost, first edition. – Tabrez: Majmaa of the majesty of Kamol Khujandi, 1375 sh. - 480 p.
8. Navoi, Mir Alisher. Judgment about two languages (translated by A. Malekhova) // Works. In 10 volumes. - T. 10. - Tashkent: Fan, 1970. - P. 105-139.
9. Navoi, Alisher. Strange cigar // Perfect collection of works. 20 V. - The third V. - Tashkent: Science, 1988.

10. Navoi, Mir Alisher. Hamsat-ul-mutahayyirin. Translation of Muhammad Nakhjuvani (1320 AD). Development, adjustment and explanation of M. Regular. - Dushanbe: LLC "Abdurrahman-R", 2021.
11. Razi, Shamsi Kais. Al-mujam fi maoyiri ash'ar-il Ajam. Edited by Mohammad Qazvini and edited by Mudarrisi Razavi and Sirus Shamiso. - Tehran: Ilm, 1388 sh.
12. Rumi, Maulana Jalaluddin. Kulliyat Shamsi Tabrezi. To the effort of Badeuzzaman Furuzonfar. - Tehran: Amir Kabir, 14th edition, 1376 sh.
13. Saadi, Muslihuddin Shirazi. Kulliyot. Edited by Muhammadali Furughi. - Tehran: Hermes, first edition, 1385 sh.
14. Soib, Tabrezi. Kulliyot. /stone print/. - Calcutta: Nuwal Kishur, 1906. - 716 p.
15. Firdavsi, Abulqasim. Shahnameh. - J. 6. Preparation of the text and vocabulary and explanations by K. Aini and Z. Ahrari. - Dushanbe: Adib, 2008. - 480 pages.
16. Khondamir, Ghiyasuddin ibn Humamuddin. Makarim-ul-Makhol. Introduction, revision and research of Muhammad Akbar Ashiq. - Tehran: Mirror of heritage. - First edition, 1378 Sh.
17. Jahiz, Amr ibn Bahr. Kitab al-hayavan. www.iamatranlator.org This site was accessed on February 18, 2022, at 4:00 p.m.
18. Eichenbaum B.M. Melody of Russian lyrical verse // Eichenbaum B.M. About poetry. - L. : Soviet writer, 1969. - P. 327-511.